

Lex Aquilia

*Nogle eksempler fra den romerske erstatningsret*¹

af Rasmus Gottschalck

Lex Aquilia er navnet på en lov knyttet til den romerske erstatningsret. Loven er opkaldt efter forslagsstilleren, en folketribun ved navn Aquilius, og er en såkaldt *plebiscitum*, dvs. en lov vedtaget på plebejernes folkeforsamling.² Da loven var gældende for hele det romerske folk, må det betyde, at den blev vedtaget efter år 287 f.v.t., hvor en anden lov, Lex Hortensia, gav alle *plebiscita* lovkraft for hele den romerske befolkning. Den præcise datering af loven er omdiskuteret, men et tidspunkt kort efter vedtagelsen af Lex Hortensia, der afsluttede stænderkampen mellem plebejere og patriciere, er nok sandsynlig.³

Loven har været grundlæggende for europæisk erstatningsret⁴ og har også haft indflydelse på dansk ret. Dette skyldes ikke mindst, at romerne til denne lov knyttede begrebet *culpa*, som i dag er et grundlæggende begreb inden for erstatningsret i bl.a. Danmark. Danske jurister er således vant til at tale om 'culpa-reglen.' Den beskrives indledningsvis således i Den Store Danske Encyklopædi:

En skadevolder har udvist culpa, *optrådt culpøst, overtrådt culporeglen*, hvis han har handlet enten forsætligt, dvs. med vilje og viden om handlingens elementer, eller uagtsomt. Efter traditionel opfattelse har en skadevolder handlet culpøst, hvis han ikke har udvist den forsigtighed og omhu, den agtpågivenhed, som en god familiefar, *en bonus pater familias*, ville udvise i den samme situation.⁵

-
1. Denne artikel er i høj grad baseret på Ditlev Tamm *Retshistorie* bind 2: Romerret og Europæisk Retsudvikling, jurist- og økonomforbundets forlag 1991, kapitel 31: *Actio legis Aquiliae*. Eksempler og forklaringer hertil er hentet herfra. Dog har jeg undertiden modificeret oversættelserne.
  2. cf. Corpus Iuris Civilis, *Dig.* 9.2.1.1
  3. cf. Ditlev Tamm *op. cit.* s. 166.
  4. Ditlev Tamm s. 165. *op. cit.*
  5. Den Store Danske Encyklopædi bd. 4 s. 367: *culpa* (Ditlev Tamm).

Der findes i den antikke juridiske litteratur et større eksempelmateriale om denne lovudarbejdet af de dygtigste romerske jurister, hvilket gør det muligt for os i dag at vide, hvilke overvejelser man i det antikke Rom gjorde sig om erstatning. Ikke mindre fascinerende er det, at man i disse eksempler kommer usædvanlig tæt på romernes hverdagsliv og de problemer og uenigheder, der opstod mellem helt almindelige romere.

Meget af dette materiale er samlet i kejser Iustinians lovsamling, af eftertiden kaldet *Corpus Iuris Civilis*, udarbejdet i Konstantinopel i årene omkring 530 med den hensigt at udforme én lovsamling for hele den da eksisterende del af Romerriget. Dette værk består i sin helhed af fire dele, 1) *Institutiones*, som er en introduktion til romerret baseret på juristen Gaius' værk af samme navn fra 2. årh. 2) *Digesta/Pandectae*, på dansk også kaldet *Digesterne*, som er 50 bøger med udtog fra de bedste antikke romerske juristers værker, hvoraf den mest citerede er Ulpian 3) *Codex Iustinianus*, lovgivning tilkommet under Iustinian, og 4) *Novellae*, senere tilføjet lovgivning, hvoraf de fleste love er skrevet på græsk. Det bemærkelsesværdige ved dette værk er, at Iustinians jurister godt nok konstruerede en ny lovsamling, men indholdet af både *Institutiones* og *Digesterne* hentede de fra juridiske kilder i det antikke Rom. I *Digesterne* refererer de citerede jurister ofte til andre jurister, der levede før dem selv og på den måde føres man altså tilbage i tid og til lovgivningen i Roms storhedstid, da Cicero, Cæsar og Seneca levede.

I Rom i klassisk tid havde man ved juridiske afgørelser af en tvist en såkaldt 'formularproces'. Det foregik således, at to parter, der ønskede en sag juridisk afgjort, henvendte sig til praetor, der sammen med sine jurister vurderede, om sagen faktisk kunne afgøres juridisk. Hvis begge parter var romerske borgere, henvendte man sig til praetor urbanus, hvis kun den ene part var romersk borger, henvendte man sig til praetor peregrinus. Hvis praetor vurderede, at en sag kunne blive afgjort juridisk, blev sagen beskrevet i en såkaldt 'formula', som dommeren skulle dømme efter. Herefter forlod de to parter praetor og opsøgte en dommer (typisk en ridder eller en senator), der var blevet udpeget fra en dommerliste, og lod ham afgøre sagen på baggrund af praetors formula. Denne form for proces bestod altså af to dele. Den første del foran praetor kaldtes 'in jure', den næste del foran dommeren kaldtes 'in iudicio'. Praetor offentliggjorde ved sin embedstiltrædelse et såkaldt edikt, hvori han bekendtgjorde, efter hvilke retningslinjer han ville tillade proces. I

praksis overtog praetor sin forgængers edikt, men modificerede uhensigtsmæssigheder. At praetor havde mulighed for dette havde meget stor betydning for udviklingen af romerretten. Det betød nemlig, at man kunne udvikle retten, der dermed ikke låstes fast, mens samfundet udviklede sig. Dette havde været et problem i republikkens første århundreder. Man skal nok forestille sig, at det især var praetors jurister, der stod for disse justeringer og som også vurderede mange af de sager, folk henvendte sig med. Praetor var ikke nødvendigvis særligt godt inde i den romerske jura og bestred kun sit embede i ét år. Juristerne derimod havde specialiseret sig i romerske retstilfælde. Der var ikke tale om uddannede jurister som i dag, men aristokrater med interesse for det romerske retssystem. På denne måde udvikledes en stand af juridiske eksperter, og mange vil mene, at deres viden og værker er romernes mest originale bidrag til eftertiden.

Lex Aquilia er beskrevet i *Digesterne* i afsnit (mere korrekt 'titel') 9.2 og består af tre kapitler, hvoraf de to skal citeres her. Det indledende kapitel lyder:

Gaius, ad edictum provinciale VII (D. 9,2,2 pr. og 1)

Lege Aquilia capite primo cavetur: "si quis servum servamve alienum alienamve quadrupedemve pecudem iniuria occiderit, quanti id in eo anno plurimi fuit, tantum aes dare domino damnas est" et infra deinde cavetur, ut adversus infitiantem in duplum actio esset.

I første afsnit af lex Aquilia bestemmes: "Hvis nogen uretmæssigt har dræbt en anden mands slave eller slavinde eller et firfodet kreatur, er han forpligtet til at betale ejeren et så stort beløb, som vedkommende tings højeste værdi i det år har været", og nedenfor bestemmes dernæst, at mod den der nægter, kan der rettes et søgsmål på det dobbelte beløb.

Og i tredje kapitel:

Ulpianus, ad edictum VIII (D. 9,2,27,5)

Tertio autem capite ait eadem lex Aquilia: "Ceterarum rerum praeter hominem et pecudem occisos si quis alteri damnum faxit, quod usserit fregerit ruperit iniuria, quanti ea res erit in diebus trigenta proximis, tantum aes domino dare damnas esto"

Ulpian, Kommentar til ediktet, 8. bog:

I det tredje kapitel bestemmer lex Aquilia: ”Hvis nogen har forvoldt en person skade udover drab på slaver og kvæg ved uretmæssigt at have brændt, brudt eller slået noget i stykker, skal han dømmes til at betale ejeren så meget, som den ting i de nærmeste tredive dage har været værd.”

Som det ses af overskrifterne til kapitlerne, henviser Iustinians jurister til de kilder, i dette tilfælde Ulpian og Gaius, hvorfra teksten stammer. I Iustinians *Institutiones* finder vi en præcisering af, hvad der menes med de generelle bestemmelser i kapitel tre:

Institutiones 4,3,13:

Itaque, si quis servum vel eam quadrupedem quae pecudem numero est vulneraverit, sive eam quadrupedem quae pecudem numero non est, veluti canem aut feram bestiam, vulneraverit aut occiderit, hoc capite actio constituitur, in ceteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus quae anima carent damnum iniuria datum hac parte vindicatur. si quid enim ustum aut ruptum aut fractum fuerit, actio ex hoc capite constituitur: quamquam poterit sola ‘rupti’ appellatio in omnes istas causas sufficere: ‘ruptum’ enim intellegitur, quod quoquo modo corruptum est, unde non solum usta aut fracta, sed etiam scissa et cillisa et effusa et quoquo modo perempta atque deteriora facta hoc verbo continentur: denique responsum est, si quis in alienum vinum aut oleum id immiserit, quo naturalis bonitas vini vel olei corrumperetur, ex hac parte legis eum teneri.

Derfor, hvis nogen har såret en slave eller et firfodet dyr af dem, som hører til kvæg, eller har såret eller dræbt et firfodet dyr, som ikke hører til kvæg, såsom en hund eller et vildt dyr, kan der rettes søgsmål efter dette kapitel (lex Aquilia kap. 3). Også hvad angår alle andre dyr og ligeledes livløse ting gives herved mulighed for erstatning for skade, der er forvoldt uretmæssigt. Der gives nemlig i dette kapitel ret til søgsmål for alt, hvad der måtte være brændt, brudt eller slået i stykker. Egentlig havde udtrykket ‘slået i stykker’ været nok til at betegne alle disse tilfælde, thi ved ‘slået i stykket’ forstås, hvad der på en hvilken som helst måde er ødelagt. Derfor omfatter dette udtryk ikke blot, hvad der er brændt eller brudt, men også hvad der er revet over og fladtrykt og hældt ud og på en hvilken som helst måde ødelagt og forringet. Og endelig foreligger et juridisk responsum om, at hvis nogen har kommet noget i en anden persons vin eller olie, hvorved vinens eller oliens naturlige gode beskaffenhed er blevet ødelagt, hæfter forbryderen efter denne del af lovbestemmelsen.

Udgangspunktet for loven var oprindeligt, at skaden skulle forvoldes direkte med fysiske midler (*damnum corpore datum*), men man blev naturligvis opmærksom på, at skade ofte kunne forvoldes indirekte, dvs. hvor den ansvarlige ikke er i direkte fysisk kontakt med

skadeslidte, men alligevel er årsag til skaden. Således gives der i Iustinians *Institutiones* (4,3,16,1) eksempler på indirekte skyld, hvor f.eks. nogen har lukket en anden mands slave eller kvæg inde, således at slaven eller kvæget er død af sult, eller nogen har overanstrengt en andens trækdyr, så at de er brudt sammen, eller har overtalt en anden mands slave til at stige op i et træ eller ned i en brønd, så at slaven er død eller er kommet til skade. Juristen Ulpian giver et eksempel (ad Edictum XVIII; D.9,2,9, pr.-4) med en jordemoder, der giver en gravid slavinde noget medicin, som slavinden efterfølgende dør af. I dette tilfælde ville jordemoderen kunne forsvare sig med, at hun ikke slog slavinden ihjel, hun kom bare med medicinen. Der kunne i et sådant tilfælde anlægges et modificeret syn på loven, så der alligevel kunne gives erstatning, i dette tilfælde til ejeren af den omkomne slave.

I nogle skadestilfælde kunne *lex Aquilia* dog ikke tages i brug, nemlig i tilfælde hvor man med en vis rimelighed kunne forvente, at skadelidte løb en risiko (i moderne jura kaldet 'accept af risiko'). Ulpian giver et eksempel med en slave, der bliver ramt af et spyd:

Ulpianus, ad edictum XVIII (D. 9,2,9,4)

Sed si per lusum iaculantibus servus fuerit occisus, Aquiliae locus est: sed si cum alii in campo iacularentur, servus per eum locum transierit, Aquilia cessat, quia non debuit per campum iaculatorium iter intempestive facere; qui tamen data opera in eum iaculatus est, utique Aquilia tenebitur.

Men hvis en slave er blevet dræbt af nogle, der for sjov kastede med spyd, så gælder *lex Aquilia*. Men *lex Aquilia* gælder ikke, hvis slaven gik på det sted, hvor spydkasterne legede på banen, fordi slaven ikke i utide bør færdes over en spydkastbane. Den der imidlertid med vilje har kastet efter ham, hæfter efter *lex Aquilia*.

I republikkens sidste århundrede begyndte juristerne at fortolke ordet *iniuria*. Ordet tolkedes som et krav om, at skadevolderen skulle – hvis loven skulle bringes i anvendelse – forvolde skaden (*damnum*) enten forsætligt eller uagtsomt. Afgørende for de romerske jurister var, om skadevolder havde udvist påpasselighed, *diligentia*, i sine handlinger og havde handlet som en *bonus pater familias*. På den måde forsøgte romerne at opstille nogle objektive kriterier for, hvordan man almindeligvis bør færdes. Et eksempel herpå giver juristen Paulus:

Paulus, ad Sabinum X (D. 9,2,31):

Si putator ex arbore ramum cum deiceret vel machinarius hominem praetereuntem occidit, ita tenetur, si is in publicum decidat nec ille proclamavit, ut casus eius evitari possit. Sed Mucius etiam dixit, si in privato idem accidisset, posse de culpa agi: culpam autem esse, cum quod a diligente provideri potuerit, non esset provisum aut tum denuntiatum esset, cum periculum evitari non possit. secundum quam rationem non multum refert, per publicum an per privatum iter fieret, cum plerumque per privata loca vulgo iter fiat. quod si nullum iter erit, dolum dumtaxat praestare debet, ne immittat in eum, quem viderit transeuntem: nam culpa ab eo exigenda non est, cum divinare non potuerit, an per eum locum aliquis transiturus sit.

Hvis en, der beskærer træer, kaster en gren ned fra et træ - eller en stilladsarbejder noget tilsvarende - og dræber en forbipasserende, hæfter de efter lex Aquilia. Dette gælder, hvis grenen er faldet ned på en offentlig vej, og der ikke er blevet advaret herom i forvejen, så ulykken kunne være undgået. Men Mucius har bemærket, at der også kan anlægges sag om skyld (culpa), når det sker på privat grund, og at der foreligger skyld, når det som kunne forudses af en agtpågivende (diligente) person, ikke er blevet forudset, eller der først er blevet advaret om en fare, når den ikke længere kan undgås. Ud fra denne betragtning gør det ikke stor forskel, om vedkommende færdes på en offentlig eller privat vej, idet der jo ofte er almindelig færdsel over private grunde. Men er der ingen vej, skal han kun stå inde for svig (dolus), da han ikke har forsøgt at ramme en, som han så gå forbi. Man kan ikke her tale om skyld (culpa), da han jo ikke har kunnet formode at nogen ville passere stedet.

Dette er kun nogle få eksempler på den romerske erstatningsret, der er langt mere nuanceret end her beskrevet, men som forhåbentligt kan demonstrere, hvordan romerne reflekterede over dette emne. Nedenfor bringes nogle supplerende eksempler fra den romerske erstatningsret. Eksemplerne giver ikke nogen løsning, men fortæller, hvilke bud på erstatningsansvar forskellige romerske jurister har givet på en række sager. Og så siger det selvfølgelig lidt om, hvilke uheld og uenigheder, der opstod mellem almindelige romere. Hvis man læser Iustinians *Digester* 9. 2 vil man finde mange flere eksempler på disse overvejelser om erstatning, og de er overraskende interessante – og undertiden ganske underholdende læsning.

1. En uheldig barber

Ulpian, ad edictum XVIII (D. 9,2,11.pr)

Item Mela scribit, si cum pila quidam luderent vehementius quis pila percussa in tonsoris manus eam deiecerit et sic servi quem tonsor radebat, gula sit praecisa adiecto cultello . In quocumque eorum culpa sit, eum lege Aquilia teneri. Proculus in tonsore esse culpam et sane si ibi tondebat, ubi ex consuetudine ludebatur vel ubi ubi transitus, frequens erat, est quod ei imputetur; quamvis nec illud male dicatur, si in loco periculoso sellam habenti tonsori se quis commiserit, ipsum de se quaeri debere.

Ligeledes skriver Mela, at hvis nogen spiller bold, og en kommer til at skyde for kraftigt til bolden, så den ryger væk og rammer hænderne på en barber, der lige har lagt kniven til struben af en slave, der dermed får halsen skåret over, så hæfter den skyldige af dem efter lex Aquilia. Proculus siger, at det er barberens skyld, og man må sandelig sige, at hvis han barberede folk på et sted, hvor der normalt blev spillet bold eller hvor der gik mange mennesker forbi, så er barberen den ansvarlige. Men det er heller ikke forkert at sige, at hvis man betror sig til en barber, der har sin salon på et farligt sted, så må man rette sine beskyldninger mod sig selv.

2. Slagsmål ved nattetide

Tabernarius in semita noctu supra lapidem lucernam posuerat, quidam praeteriens eam sustulerat, tabernarius eum consecutus lucernam reposcebat, et fugientem retinebat. Ille flagello quod in manu habebat, in quo dolor inerat, verberare tabernarium coeperat, ut se mitteret. Ex eo maiore rixa facta tabernarius ei, qui lucernam sustulerat, oculum effoderat. Consulebat, num damnum iniuria non videtur dedisse, quoniam prior flagello percussus esset. Respondi nisi data opera effodisset oculum, non videri damnum iniuria fecisse. Culpam enim penes eum, qui prior flagello percussit, residere. Sed si ab eo non prior vapulasset, sed, cum ei ludernam eripere vellet, rixatus esset, tabernarii culpa factum videri.

En butiksejer havde om natten på en sti sat sin lygte fra sig på en sten, og en forbipasserende havde taget den. Butiksejeren fulgte efter ham, krævede sin lygte tilbage og holdt fast i tyven, der i forsøget på at slippe væk begyndte at slå butiksejeren med en pisk, han havde i hånden, og som gjorde ondt. Dernæst opstod et større slagsmål, hvori butiksejeren kradsede et øje ud på ham, der havde stjålet lygten. Butiksejeren spurgte, om jeg ikke var enig i, at han ikke havde forvoldt skaden uretmæssigt, eftersom han jo var blevet slået med piskan først. Jeg svarede, at medmindre han med vilje havde kradset øjet ud på den anden, havde han ikke uretmæssigt forvoldt nogen skade. Den skyldige er nemlig ham, der først slog med piskan. Men hvis han ikke var blevet banket af den anden først, men havde skændtes med ham, da han forsøgte at rive lygten fra ham, så er det butiksejeren skyld.

3. Uheld på Capitol

In clivo capitolino duo plostra onusta mularum ducebant. Prioris plostri muliones conversum plostrum sublevabant, quo facile mularum ducerent. Inter superius plostrum cessim ire coepit et cum muliones, qui inter duo plostra fuerunt, e medio exissent, posterius plostrum a priore percussum retro redierat et puerum cuiusdam obtriverat. Dominus pueri consulebat, cum quo se agere oporteret. Respondi in causa ius est positum. Nam si muliones, qui superius plostrum sustinuissent, sua sponte se subduxissent et ideo factum esset, ut mularum plostrum retinere non possint atque onere ipso retraherentur, cum domino mularum nullam esse actionem, cum hominibus, qui conversum plostrum sustinuissent, lege Aquilia agi posse. Nam nihilo minus eum damnum dare, qui quod sustineret mitteret sua voluntate, ut id aliquem feriret. Veluti si quis asellum cum agitasset non retinisset, aequè si quis ex manu telum aut aliud quid immisisset, damnum iniuria daret. Sed si mularum, quia aliquid reformidassent et muliones timore permoti, ne opprimerentur, plostrum reliquissent, cum hominibus actionem nullam esse, cum domino mularum esse, quid se neque mularum neque homines in causa essent, sed mularum retinere onus nequissent aut eum coniterentur lapsae concidissent et ideo plostrum cessim redisset atque hi quod conversum fuisset onus sustinere nequissent, neque cum domino mularum neque cum hominibus esse actionem. Illud quidem certe, quoquo modo res se haberet, cum domino posterorum mularum agi non posse, quoniam non sua sponte, sed percussae retro redissent.

Nogle muldyr trak to belæssede vogne op ad den kapitolinske høj. Muldyrdriverne ved den forreste vogn støttede den bageste del af vognen for at hjælpe muldyrene. Imidlertid begyndte den forreste vogn at rulle tilbage, og da de muldyrdriverne, der befandt sig imellem de to vogne, sprang til side, blev den bageste vogn ramt af den forreste og rullede baglæns, så en slavedreng blev kørt over. Drengens ejer spurgte, hvem han skulle anlægge sag mod. Jeg svarede, at det kom an på omstændighederne. For hvis de muldyrdriverne, der havde støttet den forreste vogn, af sig selv havde givet slip, og dette havde bevirket, at muldyrene ikke kunne holde den tungtlæssede vogn og var blevet trukket baglæns, kan der ikke lægges sag an mod muldyrenes ejer, men mod de personer, der holdt den bageste del af vognen, og de hæfter efter lex Aquilia. En person volder ikke mindre skade, hvis han med vilje giver slip på noget, så en anden kommer til skade. Ligesom hvis nogen ikke holdt et æsel tilbage, som blev drevet frem, eller hvis nogen kaster et spyd eller andet, så har han også uretmæssigt forvoldt skade. Men hvis muldyrene blev forskrækkede og slap vognen, og muldyrdriverne af den grund blev bange og sprang til side for ikke at blive mast, kan der ikke anlægges sag mod mændene, men mod ejeren af muldyrene. Men hvis hverken personerne eller muldyrene kommer på tale, men muldyrene var faldet, fordi de var ude af stand til at holde læsset og gled, så vognen af den grund rullede baglæns, og mændene derfor ikke kunne holde den, kan der hverken anlægges sag mod muldyrenes ejer eller mod mændene. Én ting er dog sikkert, uanset hvordan det forholder sig, og det er, at der ikke kan anlægges sag mod ejeren af de bageste muldyr, eftersom de trådte tilbage, fordi de blev ramt, og ikke af egen vilje.